

บทที่ 1

บทนำ

ที่มาและความสำคัญของปัญหา

ปัจจุบัน ในหลายเมืองของประเทศกำลังพัฒนา มักประสบปัญหาสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ มากมาย และมีแนวโน้มที่จะทวีความรุนแรงมากขึ้นเรื่อย ๆ ตามการเพิ่มของประชากรในเมือง ไม่ว่าจะเป็นปัญหามลพิษทางน้ำ มลพิษทางอากาศ มลพิษทางเสียง ปัญหาขยะและสิ่งปฏิกูล และมลพิษจากสารอันตรายและของเสีย ปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้เกิดขึ้นในหลายพื้นที่ โดยเฉพาะในพื้นที่เขตเมือง ซึ่งมีการกระจุกตัวอย่างหนาแน่นของประชากร นอกจากนี้เราจะพบเห็นปัญหามลพิษต่าง ๆ ซึ่งส่งผลกระทบต่อสุขภาพร่างกายแล้ว ในภาพของความเป็นเมืองยังพบปัญหาอื่นอีก เช่น ปัญหาความหนาแน่นของประชากร ปัญหาความไม่เพียงพอของสาธารณูปโภค โดยเฉพาะบริเวณชุมชนแออัด ปัญหาการรुक้าที่สาธารณะ ถ้ำน้ำ ถ้ำเหมือง เส้นทางสัญจร เขตโบราณสถาน รวมทั้งปัญหาความแออัดของยานพาหนะซึ่งกลายเป็นปัญหาการจราจร ปัญหาน้ำเสียจากย่านธุรกิจและบ้านเรือน ปัญหาทัศนอุจาดของป้าย เสาและสายไฟฟ้า การยึดพื้นผิวจราจรทำการค้าขาย การขาดแคลนพื้นที่สีเขียว และพื้นที่เพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ ปัญหาความเสื่อมโทรมของโบราณสถาน ศิลปกรรม ซึ่งนอกจากผลกระทบต่อสิ่งเหล่านี้แล้ว ยังส่งผลกระทบต่อสังคม วิถีชีวิตของผู้คนเปลี่ยนไปสู่สังคมของความเป็นเมืองที่มีแต่ความสับสนวุ่นวาย เกิดปัญหาอาชญากรรม การคืบร่นเพื่อความอยู่รอดในชีวิตของผู้คนที่ยากจนบนพื้นฐานของความไม่มั่นคงของชีวิต

ปัญหาสิ่งแวดล้อม นอกจากจะเกิดผลเสียโดยตรงต่อประชาชนแล้ว ยังเกิดผลกระทบต่อเศรษฐกิจของชาติ ในภาคของการท่องเที่ยว เป็นเหตุทำให้ประชาชนสูญเสียรายได้ และในแต่ละปีรัฐต้องเสียค่าใช้จ่ายในการฟื้นฟู และจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นจำนวนมาก เช่น ระหว่าง พ.ศ.2538 – 2540 จังหวัดเชียงใหม่ต้องใช้งบประมาณในการแก้ไขปัญหามลพิษถึง 94.45 ล้านบาท (สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2540) โดยสาเหตุสำคัญสูงสุดของปัญหาสิ่งแวดล้อม คือ การเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากร ซึ่งทำให้เกิดการบริโภคทรัพยากรมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการบริโภคเพื่อการดำรงชีวิตอยู่ หรือการบริโภคเพื่อความสุขสบายในชีวิต เช่น การใช้เครื่องไฟฟ้าเพื่ออำนวยความสะดวก ซึ่งต้องใช้พลังงานสำหรับอุปกรณ์ไฟฟ้านั้น ๆ ในกระบวนการนี้ทำให้เกิดสิ่งที่เหลือใช้จากการบริโภคซึ่งมีจำนวนมาก จากผลการวิจัยของสถาบัน

เพื่อการพัฒนาประเทศไทย (2538) พบว่า ในชุมชนขนาดเล็กมีอัตราการผลิตมูลฝอยโดยเฉลี่ยรายคนเท่ากับ 0.4 – 0.56 กิโลกรัม/วัน นอกจากนี้ ยังมีขยะที่เป็นของเสียอันตรายไม่ว่าจะเป็นอุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์ ไฟฟ้า ขยะอันตรายเหล่านี้ ประเทศไทยยังไม่มีวิธีการจัดการที่เป็นรูปธรรมชัดเจน และถูกวิธีที่ปลอดภัยสำหรับการกำจัด ซึ่งอาจจะทำให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมในอนาคตต่อไป จะเห็นได้ว่าปัญหาสิ่งแวดล้อมเมืองต่าง ๆ ล้วนเกิดจากกิจกรรมของมนุษย์ทั้งสิ้น โดยมีแหล่งกำเนิดของปัญหาเหล่านั้นแตกต่างกันไป ทั้งแหล่งกำเนิดในครัวเรือน ชุมชน ย่านพาหนะ ย่านธุรกิจ โรงงานอุตสาหกรรม เป็นต้น และในอนาคตเมื่อประชาชนเพิ่มขึ้นปริมาณของเสียย่อมจะเพิ่มมากขึ้นตามไปด้วย การที่จะปล่อยให้ธรรมชาติเป็นผู้จัดการเองนั้นคงเป็นไปได้ เพราะในธรรมชาติเองก็มีขีดจำกัด มนุษย์จึงจำเป็นต้องเข้ามาจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ด้วยตนเอง ซึ่งได้มีความพยายามจากหลาย ๆ ฝ่ายที่จะแก้ไขปัญหาสีสิ่งแวดล้อมด้วยวิธีการต่าง ๆ โดยส่วนใหญ่ใช้วิธีการออกกฎหมาย เทศบัญญัติ เป็นมาตรการกำกับและสั่งการในลักษณะบังคับและควบคุม รูปแบบจัดการแบบแยกส่วนหน่วยราชการต่าง ๆ ปฏิบัติภารกิจของตนเอง โดยไม่มีการประสานงานกัน ทั้งนี้มีข้อจำกัดด้านงบประมาณ บุคลากร ทำให้การดำเนินงานด้านสิ่งแวดล้อมไม่สามารถดำเนินงานและแก้ไขปัญหาได้ รวมทั้งในส่วนของท้องถิ่นเองขาดการวางแผนระยะยาวที่จะบูรณาการสิ่งต่าง ๆ ให้เป็นไปในทิศทางเดียวกันได้ ทำให้ปัญหาสีสิ่งแวดล้อมมีแนวโน้มจะทวีความรุนแรงมากยิ่งขึ้นไปอีก เพราะการแก้ไขปัญหาดังกล่าวยังขาดการมีส่วนร่วมของประชาชนผู้มีส่วนได้เสียโดยตรง

จังหวัดเชียงใหม่ เป็นจังหวัดที่ได้รับการส่งเสริมให้เป็นเมืองหลักของภาคเหนือตอนบน เป็นศูนย์กลางของกิจกรรมต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการทำธุรกิจ การเงิน การลงทุน การพาณิชย์ การอุตสาหกรรม การศึกษา และที่โดดเด่นเป็นที่ยอมรับกันมากคือ การท่องเที่ยว และการบริการ อีกทั้งยังเป็นศูนย์กลางศูนย์การบินนานาชาติของประเทศกลุ่มแม่น้ำโขง นอกจากนี้จังหวัดเชียงใหม่ยังเป็นจังหวัดที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยวตามธรรมชาติมากมาย มีศิลปกรรม โบราณสถาน โบราณวัตถุ และขนบธรรมเนียมประเพณีแบบล้านนา อาหาร วิถีชีวิต ที่เป็นเอกลักษณ์ของชาวเชียงใหม่ ตลอดจน ผู้คนที่มีความใฝ่ฝัน ชี้มน้ำใจ ทำให้ผู้คนต่างหลั่งไหลอพยพจากต่างจังหวัดเข้าสู่เชียงใหม่ ทั้งในฐานะนักท่องเที่ยว เข้ามาศึกษา ทำงาน มาลงทุนและอยู่อาศัย ซึ่งทำให้จังหวัดเชียงใหม่มีศูนย์การค้า ร้านอาหาร แหล่งบันเทิง โรงแรม หอพัก การลงทุนค้าปลีก อสังหาริมทรัพย์ บ้านจัดสรร คอนโดมิเนียมมากมาย รวมถึงภาครัฐได้เร่งการบริหารในด้านสาธารณูปโภค ไม่ว่าจะเป็นไฟฟ้า ประปา ถนน หรืออื่น ๆ เพื่อให้เพียงพอ และสามารถให้บริการแก่ผู้คนที่มาอาศัยอยู่ หรือทำงานในเขตเทศบาลนครเชียงใหม่ ซึ่งจากการศึกษาของ ดวงจันทร์ อภาวชูธรรม เจริญเมือง (2537) พบว่า จากการที่เชียงใหม่เติบโตอย่างรวดเร็วมากเกินไป ปรากฏ

การวางแผนและทิศทางที่แน่นอน ทำให้เมืองเชียงใหม่เสียความเป็นเอกลักษณ์ ต้องเผชิญกับสภาพแวดล้อมที่เสื่อมโทรม เช่น อากาศเป็นพิษ เนื่องจากการจราจรที่ติดขัด การก่อสร้างอาคารสูง การใช้ที่ดินผิดประเภท ปัญหามลพิษ คุณภาพน้ำที่ต่ำกว่ามาตรฐานสำหรับการบริโภค การทำลายแหล่งประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม ความเป็นเมืองเก่า ปัญหาหอบเร่ แผลงลอย ซึ่งการแก้ไขต้องใช้งบประมาณสูง และในบางด้านอาจต้องสูญเสียความน่าอยู่ ซึ่งสาเหตุหลักของปัญหาเหล่านี้ประการหนึ่งคือ ประชาชนไม่มีจิตสำนึก และความตระหนักถึงความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อม เนื่องจากไม่ได้รับข้อมูลข่าวสาร ความรู้เกี่ยวกับปัญหาต่าง ๆ อย่างเพียงพอ

เมื่อพิจารณาลักษณะสาเหตุของปัญหาข้างต้นนั้น จะเห็นได้ว่าปัญหาส่วนใหญ่เกิดจากประชาชนในเขตเทศบาลนครเชียงใหม่ซึ่งปัจจุบันมีจำนวนกว่าหนึ่งแสนห้าหมื่นคน และประชาชนในส่วนนี้จำนวนกว่าหกหมื่นคนเป็นชนชั้นกลาง ซึ่งเป็นคนกลุ่มใหม่ที่มีความคิดที่ค่อนข้างเป็นอิสระ ไม่ค่อยมีความสัมพันธ์กับสังคมชนบทแบบดั้งเดิม สามารถดำเนินงานประกอบอาชีพด้วยตนเองในลักษณะของการใช้ความคิดในการดูแลกำกับควบคุมมากกว่าใช้แรงงานด้านร่างกายเพียงอย่างเดียว ประกอบด้วย ประชาชนที่ทำงานประกอบอาชีพมีรายได้ประจำทั้งจากภาครัฐและเอกชน เช่น ข้าราชการ นักธุรกิจ นักบริหาร พนักงานบริษัท เจ้าของสถานประกอบการ ครู อาจารย์ แรงงานฝีมือต่าง ๆ เป็นต้น ซึ่งกลุ่มประชาชนที่เป็นชนชั้นกลางดังกล่าวนี้นับเป็นกลุ่มคนส่วนใหญ่ในพื้นที่ เป็นผู้ใช้ประโยชน์จากเมืองเชียงใหม่ทั้งเพื่อการทำงานประกอบอาชีพหรือพักอยู่อาศัย และมีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรงทั้งในเรื่องเป็นผู้ที่สร้างปัญหาและผู้ได้รับผลกระทบจากปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม อย่างไรก็ตามกลุ่มชนชั้นกลางนับเป็นกลุ่มคนที่มีบทบาทและมีพลังอย่างมากในการผลักดันหรือกำหนดแนวทางและทิศทางการพัฒนาของสังคม ดังนั้นแนวทางหนึ่งที่สำคัญสำหรับการแก้ไข ป้องกัน และจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมในเทศบาลนครเชียงใหม่ให้มีประสิทธิภาพส่วนหนึ่งจึงต้องมาจากการมีส่วนร่วมประชาชนที่เป็นกลุ่มชนชั้นกลางในเทศบาลนครเชียงใหม่ด้วย

จากลักษณะดังกล่าว ผู้ศึกษาจึงสนใจที่จะศึกษาบทบาทการมีส่วนร่วมของชนชั้นกลางในการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมในเขตเทศบาลนครเชียงใหม่ โดยศึกษาถึงทัศนคติต่อสถานการณ์และความรุนแรงของปัญหา กลุ่มคนที่เกี่ยวข้อง มีส่วนสร้างและได้รับผลกระทบจากปัญหา สาเหตุและวิธีการแก้ไขปัญหา บทบาทในการจัดการปัญหาที่ผ่านมา แนวทางและบทบาทในการจัดการปัญหา ซึ่งผลที่ได้รับจากการศึกษาจะนำไปสู่การสร้างแนวทางในการส่งเสริมบทบาทและการมีส่วนร่วมของชนชั้นกลางในการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมในเขตเทศบาลนครเชียงใหม่อย่างเป็นทางการ เพื่อให้สามารถจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมในเขตเทศบาลนครเชียงใหม่อย่างยั่งยืนต่อไป

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาบทบาทการมีส่วนร่วมของชนชั้นกลางในการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมในเทศบาลนครเชียงใหม่ที่ผ่านมา
2. เพื่อศึกษาแนวทางในการส่งเสริมบทบาทการมีส่วนร่วมของชนชั้นกลางในการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมในเทศบาลนครเชียงใหม่

ขอบเขตของการศึกษา

ขอบเขตด้านพื้นที่

พื้นที่การศึกษาครั้งนี้จะศึกษาในเขตเทศบาลนครเชียงใหม่ โดยแบ่งตามเขตการปกครอง ทั้ง 4 แขวงคือ แขวงนครพิงค์ แขวงเมืองราช แขวงกาวิละ แขวงศรีวิชัย ซึ่งครอบคลุมรวม 14 ตำบล ได้แก่ ตำบลช้างม้อย ตำบลหายยา ตำบลศรีภูมิ ตำบลวัดเกต ตำบลช้างกลาง ตำบลพระสิงห์และบางส่วนของตำบลสุเทพ ตำบลป่าแดด ตำบลฟ้าฮ่าม ตำบลหนองป่าครั่ง ตำบลท่าศาลา ตำบลป่าตัน ตำบลหนองหอย และตำบลช้างเผือก

ขอบเขตด้านประชากร

ประชากรที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ ได้แก่ ชนชั้นกลางที่อาศัย หรือมาทำงานประจำในเขตเทศบาลนครเชียงใหม่

ขอบเขตด้านเนื้อหา

การศึกษานี้มุ่งศึกษาบทบาทการมีส่วนร่วมในการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมในเขตเทศบาลนครเชียงใหม่ของชนชั้นกลาง ในประเด็นดังนี้

1. ความเห็นเกี่ยวกับกลุ่มคนที่เกี่ยวข้องกับปัญหาสิ่งแวดล้อม
2. สาเหตุที่ก่อให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อม
3. วิธีการแก้ไขสาเหตุที่ก่อให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อม
4. การมีส่วนร่วมสร้างหรือได้รับผลกระทบจากปัญหาสิ่งแวดล้อมของชนชั้นกลาง
5. บทบาทในการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมของชนชั้นกลางที่ผ่านมา
6. แนวทางและบทบาทของชนชั้นกลางในการจัดการกับปัญหาสิ่งแวดล้อม
7. ข้อเสนอแนะอื่น ๆ ในการจัดการกับปัญหาสิ่งแวดล้อม

นิยามศัพท์เฉพาะ

การศึกษาครั้งนี้ได้มีการกำหนดคำนิยามศัพท์เฉพาะไว้เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ตรงกันเกี่ยวกับความหมายของคำดังต่อไปนี้

บทบาทการมีส่วนร่วม หมายถึง การแสดงออกถึงการมีส่วนร่วม มีส่วนเกี่ยวข้อง หรือมีส่วนรับผิดชอบในด้านการคิด ด้านการวางแผน ด้านการดำเนินการ และด้านการประเมินผลในการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมในเขตเทศบาลนครเชียงใหม่

ชนชั้นกลาง หมายถึง ผู้ที่พำนักอาศัยหรือทำงานในเขตเทศบาลนครเชียงใหม่ โดยประกอบอาชีพที่มีรายได้ประจำทั้งจากภาครัฐและเอกชน เฉลี่ยตั้งแต่ 6,000 บาทต่อเดือนขึ้นไป

ปัญหาสิ่งแวดล้อม หมายถึง ปัญหาเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นและมีผลกระทบต่อประชาชนในเขตเทศบาลนครเชียงใหม่ ได้แก่ ปัญหาด้านขยะ ปัญหาด้านน้ำเสียจากบ้านที่อยู่อาศัย ปัญหาน้ำเสียน้ำย้านธุรกิจ ปัญหาด้านอากาศเป็นพิษ ปัญหาด้านภูมิทัศน์ ปัญหาด้านการจราจร ปัญหาด้านการใช้พลังงาน และปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมในพื้นที่สาธารณะ

ปัญหาด้านขยะ หมายถึง ปัญหาซึ่งเกิดจากขยะ ซึ่งขยะ หมายถึง เศษวัสดุเหลือใช้ต่าง ๆ เศษอาหาร มูลสัตว์ ซากสัตว์ รวมถึงวัสดุซึ่งเก็บกวาดจากถนน ตลาด บริเวณเลี้ยงสัตว์ หรือบริเวณอื่น ๆ ในเขตเทศบาลนครเชียงใหม่

ปัญหาด้านน้ำเสียจากที่อยู่อาศัย หมายถึง น้ำเสียที่มาจากที่พักอาศัยของประชาชนในเขตเทศบาลนครเชียงใหม่ ซึ่งเกิดจากการทำกิจกรรมต่าง ๆ ของประชาชน เช่น น้ำเสียที่เกิดจากการประกอบอาหาร น้ำเสียที่เกิดจากการชำระล้างสิ่งสกปรกต่าง ๆ โดยส่งผลกระทบต่อเกิดน้ำเน่าเสียในเส้นทางระบายน้ำ เช่น ท่อระบายน้ำ คูคลอง แม่น้ำ

ปัญหาด้านน้ำเสียน้ำย้านธุรกิจ หมายถึง น้ำเสียที่มาจากสถานประกอบการในเขตเทศบาลนครเชียงใหม่ ซึ่งเกิดจากการประกอบกิจกรรมต่าง ๆ ของสถานประกอบการ หรือ บุคลากรของสถานประกอบการ โดยส่งผลกระทบต่อเกิดน้ำเน่าเสียในเส้นทางระบายน้ำ เช่น ท่อระบายน้ำ คูคลอง แม่น้ำ

ปัญหาด้านอากาศเป็นพิษ หมายถึง ภาวะซึ่งสารมลพิษ เช่น คิวโนดำ ฝุ่นละออง ไอเสีย ก๊าซต่าง ๆ รวมทั้งกลิ่น ถูกปล่อยสู่บรรยากาศในปริมาณมากจนส่งผลกระทบต่อคุณภาพอากาศและเป็นอันตรายต่อมนุษย์ สัตว์ และพืช

ปัญหาด้านภูมิทัศน์ หมายถึง ทัศนียภาพที่ก่อให้เกิดความไม่เจริญตาเจริญใจแก่ผู้พบเห็น เช่น การติดตั้งป้ายโฆษณา สภาพการก่อสร้างสำนักงาน อาคาร บ้านเรือน และสิ่งปลูกสร้างต่าง ๆ ที่แตกต่างกัน หรือแออัดขัดแย้งกัน การวางหาบเร่งแผงลอบบนทางเท้า

ปัญหาด้านการจราจร หมายถึง สภาพของปัญหาที่เกิดขึ้นจากการใช้ยานพาหนะใช้ถนนในการเดินทางสัญจร และส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมในเขตเทศบาลนครเชียงใหม่ เช่น การขาดวินัยในการใช้ยานพาหนะ การใช้ยานพาหนะในปริมาณมาก

ปัญหาด้านพลังงาน หมายถึง การจัดการหรือใช้พลังงานต่าง ๆ ที่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมในพื้นที่เขตเทศบาลนครเชียงใหม่ เช่น พลังงานไฟฟ้า พลังงานเชื้อเพลิง

ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมในพื้นที่สาธารณะ หมายถึง ปัญหาที่เกิดขึ้นกับพื้นที่สาธารณประโยชน์ในเขตเทศบาลนครเชียงใหม่ เช่น การขาดการดูแลรักษา การจัดพื้นที่ที่เพียงพอ

การจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อม หมายถึง กระบวนการต่าง ๆ ที่นำไปสู่วิธีการจัดการสิ่งแวดล้อมของชนชั้นกลางในเขตเทศบาลนครเชียงใหม่อย่างเหมาะสม ทั้งในด้านการวางแผน การจัดการองค์การ การควบคุม การติดตามและประเมินผล

การส่งเสริมบทบาทการมีส่วนร่วม หมายถึง วิธีการ มาตรการ กระบวนการต่าง ๆ ที่จะช่วยเกื้อหนุน กระตุ้น ผลักดันให้เกิดการมีส่วนร่วม ส่วนเกี่ยวข้อง ในขั้นตอนต่าง ๆ ของการมีส่วนร่วมทั้งในด้านการคิด ด้านการวางแผน ด้านการดำเนินการ และด้านการประเมินผลในการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมในเขตเทศบาลนครเชียงใหม่

ประโยชน์ที่ได้รับจากการศึกษา

1. ทราบถึงบทบาทการมีส่วนร่วมของชนชั้นกลางในการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมในเทศบาลนครเชียงใหม่ที่ผ่านมา
2. ได้แนวทางในการส่งเสริมบทบาทการมีส่วนร่วมของชนชั้นกลางในการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมในเทศบาลนครเชียงใหม่
3. องค์กรหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับปัญหาสิ่งแวดล้อมในเขตเทศบาลนครเชียงใหม่ เช่น เทศบาลนครเชียงใหม่ สามารถนำแนวทางในการส่งเสริมบทบาทการมีส่วนร่วมของชนชั้นกลางในการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมในเทศบาลนครเชียงใหม่ที่ได้จากการศึกษาไปประยุกต์ใช้ได้